

ПОКАЈАЊЕ У РАВНИ
БИБЛИЈСКЕ ПСИХОЛОГИЈЕ
И ОНТОЛОГИЈЕ

Наша јавна исповест

*Ми који смо некада били осуђени
и свесно непријатељи у злим делима,
тада без Христа, наде немајући и без Бога на свету,
сада смо измирени смрћу Његовог људског тела
да нас изведе преда се свете, непорочне и невине,
ако само останемо у вери утемељени и постојани,
и не одвајајући се од наде Јеванђеља које чусмо,
које је проповедано свој твари под небом.*

(Кол. 1, 21–23. Еф. 2, 12).

**Учење
преподобног аве Софронија Новог Есекског
о
покајању**

Уводне напомене

Човековим падом помрачио се ум, а душа се нашла заробљена чулима. Преко воље и самовоље грех се као гвоздена завеса испречио између Бога и човека (*О ави Пимену* 54. PG 65, 333D – 336A. Архимандрит Софроније, *Старац Силуан Атонски*, 427, на грчком). Управо тада се пројавио други и другачији ниво живота: чулни, камо ће завладати грех, болест, трулеж и смрт. Овај вид живота, живота попадног, можемо назвати психолошким, за разлику од живота божанског и агапијског, кога треба називати онтолошким, тачније, христовитијним.

Старозаветни извештаји о виђењима Пророка обојени су надахнућем и страхом (*Ис.* 55, 6–11; *Књига Судија* 6, 22, и 13, 22). У Новом Завету пак, оваплоћењем Сина Божјег и наитијем Утешитеља постало је могуће виђење, предокушање и усвојење Царства Божјег у личности Истог, Једнородног Сина Божјег Господа Исуса Христа (*Јн.* 1, 14). И у Старом и у Новом Завету опет, повратак или прелазак са нивоа чула или психологије на раван онтологије — што је равно поистовећењу са Христом или познању Христа — *Јн.* 17, 3, остварује се путем *метаноје* као подвига сједињења с Њим, познатом и као охристовљење — 1 *Тим.* 6, 12, и 2 *Кор.* 5, 17.

Два вида покајања

Свети старци Цркве, све до Софронија из Есекса, разликују два основна вида покајања: несавршено, које се одвија на психолошком или етичком нивоу, и савршено, које се одвија на духовном или онтолошком нивоу — помоћу Светога Духа.

Први вид покајања носи антрополошки печат, неопходан за спасење: човек чини сваки покушај да се дотакне Бога и да се укорени у Њему. Други вид покајања пак обележен је божанским печатом: усиновљени покајник бори се на прави начин и бива примљен као Божји угодник (*Пс.* 118, 94 и 2, 7).

Од момента када прихвати Божји позив и приклони му се покајањем, човек почиње да живи и да се креће истовремено и на једном и на другом нивоу. По мери раста силе покајања и освежења психолошка раван бива потискивана, тако да човек од „некада помраченог“ сада бива поново рођен и постаје „светлост у Господу“ (*Еф.* 5, 7).

Извесно учешће у онтолошкој стварности увек је реално и у првом стадијуму повратка (*Лк.* 15, 17–19), баш као што и извесно присуство психолошког остаје са човеком до краја, управо због слабости тела (*Мк.* 14, 38) и присуства страха од смрти (*Рим.* 5, 12, и 1 *Кор.* 15, 26). Због тога и покајање на земљи „не зна за крај“ све док се човек не појави пред Богом у вечности *Ѕархимандрит Софроније, Видећемо Бога какав јесте, 255* (на грчком). 1 *Јн.* 3, 2].

*Основне претпоставке за остварење
личног вечног онтолошког стања*

Основне претпоставке за остварење личног вечног онтолошког стања свакако су оно што називамо *по икони и по подобију* (Григорије Палама, *Омилија 45*, 1). Бог је Изначално "Он, и Он чином стварања човека на неки начин понавља Самога Себе (*Видећемо*, 298. Григорије Палама, *Ксенији*, PG 150, 1081B).

Човекова природа до те мере бива очишћена да постаје кадра да уђе у лични однос са Богом Творцем као са Оцем. Бог је δ "Ων (Григорије Палама, *У одбрану свештених тиховатеља*, Сабрана дела, т. I, 3, 2, 12, стр. 666: „А и Мојсију када је Бог говорио, није рекао: 'Ја сам суштина', него: 'Ја сам Сушти' (*Књига Изласка* 3, 14). Јер није Сушти из суштине, него је из Суштога суштина. Јер сам Сушти у Себи садржи целокупно биће и (Собом га) обухвата.“ (Такође, Григорије Богослов, *Беседа 45*, 3, PG 36, 625C).

Створен ни из чега, човек, када пада и остаје у себи, одваја се од свога извора и поништава се (*Видећемо*, 326). Зашто? Зато што се дијалог Бога и човека Лицем к лицу — прекида. Адаму се управо то догодило. Међутим, када је наступила пуноћа времена Христос је дошао да настави тај стари дијалог. Његова прва реч као реч Његовог Јеванђеља гласила је: „*Покајте се*“ (*Мт.* 4, 17, и *Мк.* 1, 15. *Лк.* 24, 47).

Будући да је човеку у почетку стваралачким Божијим чином била подарена ипостас (*Чин погребња, Самогласно, глас седми*), и тада и сада се њему речју Христовом опет дарује спасоносна благодат Творца, „сидро ... чврсто пак, и поуздано“ — *Јев.* 6, 19, ради његовог васпостављења.

Пут Господњи

Благодаћу покајања и аскетском борбом човек на неки начин „понавља“ „пут Господњи“ (Архимандрит Софроније, *О молитви*, 34, на грчком. Јн. 16, 28). Овај пут је проходан само у Цркви. Са Крштењем, Миропомазањем и Евхаристијом хришћанин прима скуп Божјих дарова ради своје обнове и обожења, а све то у циљу одбацивања остатака егоизма, остатака који спречавају пројаву Божјих дарова у нашем животу.

Два пута до покајања и до „нове твари“

Један од путева покајања јесте аскетски пут, и на њему се устаљују психолошки чиниоци. Човек се бори да свој дух потчини суду речи Божје. Пажљивим и ревносним стражењем над својим унутра-

шњим животом подвижник се уздиже до висине подразумеване заповестима, и због тога долази у стање покајања (*Видећемо*, 65).

Други од путева покајања јесте харизматски пут. Вером у Христово божанство човеку се даје љубав покретана Светим Духом. Човек је свестан своје грешности која га чини скрушеним. На овом путу човек се из све снаге упиње како би остао у датом стању. Сваки чин или покрет срца који умањује или ослабљује осећање благодати подвижник доживљава као грех и опадање од љубави Божје коју је раније спознао (*Исто*, 64–65).

Мера Божјих дарова условљена је слободним одговором човека, одговором Богом предвиђеним (*Старац Силуан Атонски*, 35). Сав човеков живот поприма јеванђељски карактер, и то тада када благодатна сила овлада покретима ума и осећањима срца. Присуством Светога Духа зло бива побеђено помоћу добра и њиме (*Рим.* 12, 21). Према томе, тамо где постоји аутентичан харизматски живот, аскеза није неопходна (*Видећемо*, 250).

Психолошка и онтолошка симболика покајања

Покајање дакле почиње на психолошком нивоу, и борба против страсти је таква да убија подвижников дух; односно, она је таква да подвижник не влада својом природом (*Исто*, 195). Покајање отвара скривене дубине бића и показује скривену неправедност и лукавство ума и срца (*Исто*, 159). Да би Божја љубав тријумфовала покајник у животу мора не само да жртвује сваку драгоцену ствар која га окива (*Исто*) — него да се још и обнажује и ослобађа сваке прилепљености и жеља који војују против љубави Христове. Пошто се води борба за победу над страсним настројењима, аскеза остаје психолошки и људски интонирана (1 *Кор.* 10, 13, и *Видећемо*, 250).

Стање бола и топлина покајања одводе човека крајњој себемржњи, и они га ослобађају од сваког временског и просторног ограничења, тако да он сав постаје порив, устремљеност и сила љубави (*Исто*, 331). Овај чудесни фон или ниво јесте *каирос* Господње вршидбе обнове човека и „полагања човековог живота у нове колеснице, у сферу једног новог бића“ (*Исто*, 52). У ствари, Господ тада прима човека не само као свог достојног ученика (*Лк.* 14, 26), већ и као сина и наследника Свога Царства.

Управо тада збива се прелазак са психолошке на онтолошку вечну раван. Тада човек постиже онтолошки гносис о Ипостасном Богу, Богу који је *ипарксијална кинонија* (егзистенцијална Заједница), а не

висока дијаноетичка чежња за Његовим постојањем (Архимандрит Софроније, *Слово заједници*, бр. 10, стр. 12, на француском. *Пс.* 118, 94, и 2, 7. Максим Исповедник, *Богословска поглавља*, 1, PG 90, 1209B, на грчком. А. Кеселопулос, *Страсти и врлине*, 82 и даље, на грчком).

Покајање по себи не исцрпљује се одређеним објективним побољшањем понашања, као ни спољашњим обрасцима и схемама, него се тиче онтолошке промене човека. Свети Макарије Велики, на пример, бележи да се оно не тиче образаца и схема, него обнове и неузнемирениости помислима, љубави Господње и небескога ероса; најзад, оно се односи на хришћане у свету као на новостворене људе (*Омилија* 5, PG 34, 497CD).

Покајање на психолошком нивоу протиче у осећању грешности и борби против одређених грехова и страсти. У сваком случају, први стадијуми покајања у великој мери су нешто готово спољашње. Покајање се углавном тиче личности која се бори да исправи свој живот и поново се повеже са љубављу Божјом. Међутим, када човек исцрпе границе својих могућности, и када Бог отвори двери своје милости, покајање поприма друге димензије и почиње да се одвија на онтолошком нивоу помоћу друге силе и *тхеорије* којом се само надахњује. У првој врсти покајања човек има за циљ излечење своје душе од траума греха, док његов аскетизам углавном носи егоцентрични карактер. Он је занет аскетским страдањем крајњег интензитета, такозваним „адским покајањем“, да би што савршеније испунио прву Божју заповест (*Видећемо*, 55).

Први корак терапеутског процеса покајања јесте сабирање ума из расејаности његовог окружења, запажаног чулима, и његов улазак у срце „које је цело обухваћено огњем љубави према Христу“ (*Исто*, 136–137). Ум тада, примивши крштење огњем љубави просветљује се и саображава путем овог унутрашњег догађаја. Он се сједињује са срцем у ново виђење и нову перспективу. То јединство се остварује по обрасцу „обратне иконографске перспективе“ (*Исто*, 103). Другим речима, Бог постаје центар свију ствари (*Исто*, 272–273), а човек, Његова икона, сада се смирено односи према свом Оригиналну или Прототипу.

У отварању и пројави дубине срца енергијом речи Христове Бог постаје једини полус привлачења целокупног човековог живота (*Исто*, 39). С покајањем на онтолошком нивоу обнавља се право стање разумне природе наспрам њеног Творца. У светлости новог односа запажа се предвиђени Божји план у вези са човеком у коме се открива икона Сина Очевог. Созерцање иконе подстиче ватрену жеђ за уподо-

бљењем прослављеном обличју Исуса Христа, а што истовремено чини и есхатолошко одређење његовог постојања. У исто време открива се и ужасна изопачност нанета првобитној Творчевој замисли у вези са човеком (*Исто*, 71). Човек дакле почиње да поима суштину ствари у димензији греха његове метафизичке свеукупности. Зато он улази у свеобухватно покајање и ступа у живот са Божанским Бићем (*Исто*, 67).

На психолошкој равни покајање је бежање од греха; греха који је углавном подстицан спољашњим чиниоцима и осећањем кривице, спознајом неспособности и неумесности. Човек уз велики напор подноси огањ покајања ове врсте. Међутим, са преласком на онтолошку раван покајање бива надањивано духовним созерцањем, а љубав постаје покретачка сила. Стиче се мир и радост, јер сада благодат Божја ради у корист човека (1 *Кор.* 15, 10). Онтолошко покајање умртвљује човека за грех, а оживљује га за Бога.

Када човек достигне ипостасни однос са Богом у њему започиње одређена трансформација (*метасхиматизовање*) љубави, која сваку створену енергију преноси у духовну. Тако човек ради на своме спасењу, а тиме и на спасењу целокупног света. Дакле, „Онај који заволи Бога све чини на добро“ (*Рим.* 8, 28). Свака енергија, радост или туга преокреће се и претвара у енергију покајања (2 *Кор.* 7, 10, и *Јак.* 5, 13).

Без сусрета са живим Богом човек не располаже неопходним знањем да своја психолошка стања преобрази у духовне доживљаје дубоког онтолошког смисла. „Сва полиморфна животна искуства, сва светска искушења која потпадају под нашу свест и савест треба да послуже припреми за сусрет са Богом лицем у Лице (2 *Кор.* 10, 5. *Јев.* 5, 14) (*Видети*, 337. *Евергетинос*, т. 2, Атине⁵ 1958, 288). Науци пак страдања и ношења крста до „испијања Очеве чаше“ поучава нас Христос (1 *Петр.* 2, 23. *Лк.* 23, 34) (*Видети*, 305).

Онтолошка промена садржи у себи откривењско созерцање које снажно обузима човеков ум у виду целовите дубоке молитве и води га из тескобности света у слободу Божје неограничености (*Исто*, 305). Човекова душа најзад бива заплењена Божјом љубављу (*Старац Силуан*, 622).

Еџилог

На првом степену покајања одиграва се „прва тајна крста“, или бежање од греха. На другом степену покајања пак, одиграва се „друга тајна крста“ или наше умртвљивање за грех. Ова умртвљеност

надахнута је унутрашњим божанским созерцањем и освећујућом топлином срца (Григорије Палама, *Омилија 11*, PG 151, 128С–129А). Без созерцања светости Божије *метаноја* је увек непотпуна. Такође је несавршено и познање истине — познање које је повезано са заповестима Христовим. Зато се и рођење вернога за Царство Божје збива кроз велике боли покајања. Ово покајно страдање чини да ум сав постане молитва; молитва као претпоставка обнове човека и, наравно, човековог ума, до узвођења на степен онтолошке категоријалности. Тада човек проживљује целокупног Адама као једног човека-човечанство, а његов разум се тако преображава да се биће прожме богословским категоријама (*Исто*, 313, 340. Архим. Захарија-Захарис, *Поглед на теологију старца Софронија*, Есекс, Енглеска, 2000, 242–256, на грчком).